

मैत्रावरुणर्वसिष्ठः। अश्विनौ। त्रिष्टुप्।

अप स्वसुरुषसो नग्जिहीते रिणक्ति कृष्णीररुषाय पन्थाम्।

अश्वामघा गोमघा वां हुवेम दिवा नक्तं शरुमस्मद्युयोतम्॥ ७.०७१.०१

स्वसुः- स्वतः सरणशीलायाः। उषसः- प्रभात्या ज्ञानोदयदेवतायाः। नक्- नक्तमन्धकारम्। अप जिहीते- अपगच्छति। कृष्णीः- रात्रिर्मनुष्यप्रज्ञा। अरुषाय- रोचमानायै दैवप्रज्ञायै। पन्थाम्- मार्गम्। रिणक्ति- रेचयति। अश्वामघा- प्राणतुरगधनौ। गोमघा- चिद्रश्मिधनौ। वाम्- युवाम्। हुवेम- आह्वयामः। दिवा नक्तम्- अहर्दिवम्। शरम्- हिंसकम्। अस्मत्- अस्मत्तः। युयोतम्- पृथक्कुरुतम्॥१॥

उपायातं दाशुषे मर्त्याय रथेन वाममश्विना वहन्ता।

युयुतमस्मदनिराममीवां दिवा नक्तं माध्वी त्रासीथां नः॥ ७.०७१.०२

दाशुषे- दात्रे। मर्त्याय- मनुष्याय। अश्विना- हे अश्विनौ। वाम्- युवाम्। रथेन। वहन्ता- सम्पदं प्रापयन्तौ। उपायातम्- आगच्छतम्। अनिराम्- अन्नराहित्यम्। अमीवाम्- रोगम्। अस्मत्- अस्मत्तः। युयुतम्- पृथक्कुरुतम्। माध्वी- मधुरौ। नः- अस्मान्। दिवा नक्तम्- अहोरात्रम्। त्रासीथाम्- रक्षतम्॥२॥

आ वां रथमवमस्यां व्युष्टौ सुम्नायवो वृषणो वर्तयन्तु।

स्यूमगभस्तिमृतयुग्भिरश्वैराश्विना वसुमन्तं वहेथाम्॥ ७.०७१.०३

अवमस्याम्- आसन्नायाम्। व्युष्टौ- व्युच्छने उषसि। सुम्नायवः- सुखेन योजयन्तः। वृषणः- वर्षकाः प्राणतुरगाः। वाम्- युवयोः। रथम्- रंहणप्रतीकं वाहनम्। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। आ वर्तयन्तु। स्यूमगभस्तिम्- सुखरश्मिम्। ऋतयुग्भिः-

प्रकृतिनियतिभूतसत्ययोजितैः । अश्वैः- प्राणतुरगैः । अश्विना- हे प्राणेशनशक्तिभूतौ । वसुमन्तम्-
चित्तवृत्तिस्तम्भकरीं सम्पदम् । आ वहेथाम्- प्रापयतम् । वसु स्तम्भे ॥३॥

यो वां रथो नृपती अस्ति वोळ्हा त्रिवन्धुरो वसुमाँ उस्त्रयामा ।

आ न एना नासत्योप यातमभि यद्वा विश्वप्स्यो जिगाति ॥ ७.०७१.०४

यत्- यदा । वाम्- युवाम् । विश्वप्स्यः- सर्वहितो रथः । जिगाति- अभिगच्छति तदा । यः । वाम्-
युवयोः । रथः । नृपती- हे नृपालकौ । वोळ्हा- धारकः । त्रिवन्धुरः- सारथ्यवस्थानत्रययुक्तः ।
वसुमान्- धनवान् । उस्त्रयामा- रश्मिमार्गः । अस्ति- भवति । एना- अनेन । नासत्या-
सत्यस्वरूपौ । नः- अस्मान् । आ यातम्- अभिगच्छतम् ॥४॥

युवं च्यवानं जरसोऽमुमुक्तं नि पेदवं ऊहथुराशुमश्वम् ।

निरंहसस्तमसः स्पर्तमत्रिं नि जाहुषं शिथिरे धातमन्तः ॥ ७.०७१.०५

युवम्- युवाम् । च्यवानम्- कम्पमानम् । जरसः । अमुमुक्तम्- विमोचयतम् । पेदवे- आत्मसूर्याय ।
आशुम्- क्षिप्रगतिम् । अश्वम्- तदीयमेव प्राणतुरगम् । नि ऊहथुः- प्रापितवन्तौ समर्पितवन्ताविति
भावः । इदं पैद्वो अजायतेत्यादिमन्त्रेषु पैद्वोऽश्वोऽथर्ववेदे । पेदोरयं पैद्व इति कारणेन तन्मूलः पैद्वः ।
आध्यात्मिके तु प्रज्ञारहितदुर्वासनाभूताहिबाधकप्राणाश्वः पैद्व इति पैद्वस्याहिबाधकमन्त्रैराथर्वणैः
साध्यते । प्राणाश्वस्य मूल आत्मसूर्यः । आत्मसूर्याय प्राणेशनशक्तिभूतावश्विनौ प्राणाश्वं
समर्पितवन्तावित्यर्थः । अव श्वेत पदा जहि, इमान्यर्वतः पदाहिघ्न्य इत्याद्याथर्वणवाक्यैः पेदुपैद्वयोः
गत्यर्थकत्वमनुमीयते । अंहसः- अघात् । तमसः- अन्धकारात् । अत्रिम्- अग्न्युपासकम् । निः
स्पर्त- न्यपारयतम् । शिथिरे- शिथिलिते सति । जाहुषम्- सद्गतिम् । ओहाङ् गतौ । अन्तः । नि
धातम्- स्थापयतम् ॥५॥

इयं मनीषा इयमश्विना गीरिमां सुवृक्तिं वृषणा जुषेथाम् ।

इमा ब्रह्माणि युवयून्यग्मन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७.०७१.०६

पूर्व व्याख्यातम् (७.०७०.०७) ॥६॥

Dr. Rangraji

WEBOLIM